

Mou Angalelei, Fakahaa'i Aloha

Ko e Me'a 'oku Fiema'u ke 'Ilo he Ngaahi Mātu'á mo e Kau Tauhi Fanau
'o Fekau'aki mo e Fakamālohí

Te tau lava fakataha 'o fakapapau'i 'oku ongo'i he fanau ako ha poupou'i mo malu ki he taha kotoa pē.

'Oku tukupā e Potungāue Ako 'a e Siteiti Hauai'i (Potungāue) ke 'oange ki he fānau ako kotoa pē ha 'ātakai ako malu mo kau ai taha kotoa. 'Oku ki ai ha ngaue mahu'inga e 'o e ngaahi famili, pea 'oku hounga'ia 'a e Potungaue 'i ho'omou fengaue'aki ke tu'uaki atu 'a e aloha 'i he kotoa 'o 'etau komiuniti fakaakó.

Ko e hā 'a e houtamakí?

Ko e houtamakí ko ha fa'ahinga tohitohi, lea'aki, fakatātā, pe to'onga fakaesino 'oku:

- fakamamahi'i, maumau'i, fakamā'ulalo'i, pe fakailifia'i ha tokotaha ako (kau ai fa'ahinga fanau ako 'oku malu'i), pea
- 'oku fe'unga fakamamahi lahi, hokohoko atu e fakamamahi, pe mafola 'o ne fakatupu ha 'ātakai fakaako 'oku fakailifia, fakamanamana, pe ngaohikovi'i.

Ko e hā 'a e houtamaki he 'initaneti?

Ko e fakamālohi 'i he 'initaneti ko ha fakamālohi 'oku hoko 'o fakafou 'i he ngaahi ngāue 'oku fakahoko faka'ilekitulōniká, kau ai ka 'oku 'ikai fakangatangata pē ki he ngaahi me'a na'e fetuku he 'initaneti, telefoni to'oto'ó, pe me'angāue to'oto'o uaealesi 'oku ne:

- fakamamahi'i, maumau'i, fakamā'ulalo'i, pe fakailifia'i ha tokotaha ako (kau ai 'a e kau ako kalasi 'oku malu'i), pea
- 'oku fe'unga fakamamahi lahi, hokohoko atu e fakamamahi, pe mafola 'o ne fakatupu ha 'ātakai fakaako fakailifia, fakamanamana, pe ngaohikovi'i.

Ma'unga fakamatala: HAR Vahe 19, §8-19-2 Ngaahi Faka'uHINGA. p. 19-5, 19-6.

'Oku fakalotolahi'i 'e he Potungaue 'a e fanau ako ke nau ngaue'aki 'a e ngaahi sitepu ko 'eni ke tali'i 'aki 'a e houtamakí.

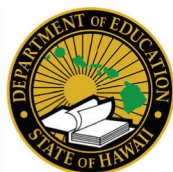
Talaange ki he tokotaha ko ia ke
TA'OFI

LUE mavahe mei he
me'a 'oku hoko

TALANOA ki ha tokotaha
lahi 'oku falala'anga
mo e/pe lipooti 'o faka'aonga'i 'a e
Lea he taimi ni (Speak Now) app 'oku
'ikai fakahaa'i hono hingoa
(<https://bit.ly/HIDOE-Speak-Now>)

Ko e hā e ngaahi me'a 'oku totonu ke u 'ilo mo tokanga ki ai?

Kapau te ke sio ki ha taha 'o e ngaahi faka'ilonga ko ení, 'eke ki ho'o tamá pe ko e hā na'e hokó pea fiemalie pe ho fanongo..

Ngaahi Faka'ilonga Fakamahamahalo 'oku Maa'usia Ho'o Tamasi'i ha Houtamaki

- Lavea ta'e'uhinga, mole pe maumau'i 'e ne ngaahi koloa.
- Toutou langa 'ulu pe langa kete, ongo'i puke, pe puke loi.
- Faingata'a ke mohe pe toutou misi fakalilifu.
- Ko e holo hifo 'a e maaká pe 'ikai fie 'alu ki he akó.
- Ko e fakamama'o mei he ngaahi kaungāme'á mo e fāmili.
- Ko hono fufū 'enau sikulini mei he ni'ihí kehé he 'oku fakamā.
- Mole 'a e mahu'ingā'ia 'i he ngaahi 'ekititití.

Ngaahi ma'u'anga fakamatala: StopBullying.gov. Ngaahi Faka'ilonga Fakatokanga ki he Houtamaki (2021); Senitā Fakatotolo ki he Houtamaki 'i he 'Initaneti. Ngaahi Ma'u'anga Tokoni ki he Mātu'á (n.d).

Ngaahi Faka'ilonga Fakamahamahalo 'oku Houtamaki Ho'o Tamasi'i ki Ha Ni'ihí Kehé

- 'Oku kau ki he ngaahi fuhu fakaesino pe vālau pe ko hano ngaahi kaume'a 'oku nau houtamaki ki ha ni'ihí kehé.
- 'Oku toutou 'ave ki he 'ofisi 'o e kau pule ako.
- Ma'u ha pa'anga lahi ta'e'uhinga pe ko ha me'a fo'ou.
- Tukuaki'i ha ni'ihí kehé pea 'ikai ke ne tali lelei 'ene to'onga na'e fakahokó.
- 'Oku anga malohi pea hoha'a ki he 'ene ongoongó pe manakoá.

'I ho'o sio ki ha taha 'o e ngaahi faka'ilonga ko ení, talanoa mo ho'o tamá ke 'ilo'i pe ko e hā e tokoni 'okú nau fiema'ú.

Ma'u'anga fakamatala: StopBullying.gov. Ngaahi Faka'ilonga Fakamahamahalo ki he Houtamaki (2021).

Te u ako'i fēfē 'eku tamá ke ne 'ilo'i, ta'ofi, mo tali'i 'a e houtamaki?

Ki he Fānau 'i he Kalasi PreK-5 Fiema'u Fakatupulaki: Malu'i Fakaeloto

Ngaahi Poto 'e Lava ke Ako'i 'e he Mātu'á	Ngaahi Tokoni 'i he 'Initaneti ki Ho'o Tamasi'i	Me'a 'e Lava ke Fai 'e he Ngaahi Mātu'á
• Angalelei: Fakahoko 'a e angalelei mo e faka'apa'apa ki he ni'ihí kehe. • Tokanga: Tokoni ki ho'o tamasi'i/ ta'ahine ke ne fakatokanga'i 'a e taimi 'oku ongo'i ta'emalu pe ta'efiemalie ai ha me'a. • Sio ki ha To'onga Ta'e'ofa: Tokoni'i kinautolu ke nau 'ilo'i 'a e ngaahi tō'onga angakovi pe fakamatalili fakaanga. • Kumi Tokoni: 'Alu ki ha tokotaha lahi 'oku falala'anga 'i he 'apiakó 'i he taimi 'oku fiema'u ai ha tokoní.	• 'Uluaki Fehu'i: Fakamanatu ki ho'o tamasi'i ke ne 'eke ki ha matu'a pe tauhi fanau kimu'a pea ne tuku atu pe vahevahe ha me'a 'i he 'initaneti. • 'Ilo'i 'a e Founa ke Lipooti Ai: Ako'i 'a e founa ke poloka/lipooti 'a e kakai 'oku nau angakovi. • Tomu'a Seti e Ngaahi Tu'utu'uni Tekinolosia: Fokotu'u ha ngaahi tu'utu'uni mahino pea fakalotolahi'i kinautolu ke nau vahevahe 'enau ngaahi hoha'a ki he me'a 'oku nau sio ki ai 'i he 'initaneti.	• Hoko 'o Fie'ilo: Fehu'i fekau'aki mo e ngaahi me'a 'oku manako ki ai ho'o tama pea tokanga'i 'a e ngaahi 'ekititití he 'initaneti. • Hoko ko ha Fa'ifa'itaki'anga: Fokotu'u mo muimui ki he ngaahi tu'utu'uni mahino ki hono ngaue'aki 'o e tekinolosia pea fakangatangata 'a e taimi he sikuliní. • Fakatonutonu 'a e Ngaahi Setingí: Fili 'a e me'a 'oku ta'u-fe'unga pea tamate'i 'a e me'a ngaue 'otomētiká kapau 'e lava. • Nofo Fakafehokotaki: Tauhi mo e ngaahi tu'utu'uni 'a e ako'anga mo e ngaahi faka'amu ki he loki ako.

Fakatātaa'i 'a e angalelei pea tomu'a talanoa ki he houtamaki koe'uhí ke nau 'ilo'i te nau lava 'o 'alu atu kiate koe 'o kole tokoni.

Ki he Fānau 'i he Kalasi 6-8
Fiema'u Fakalakalaka: Ngaahi Kaume'a mo e Kau fakataha

Ngaahi Taukei 'e Lava ke Ako'i 'e he Mātu'á	Ngaahi Tokoni 'i he 'Initaneti ki Ho'o Tamasi'i	Me'a 'e Lava ke Fai 'e he Ngaahi Mātu'á
Fakahaa'i 'a e Kaungāongo'i: Tu'u 'o fakakaukau ki he ongo 'e ala ma'u 'e he ni'ihī kehē kimu'a peá ke toki ngāue. Fokotu'u ha Ngaahi Fakangatangata: Hoko ko ha kaume'a lelei lolotonga ia 'okú ke toe fokotu'u ha ngaahi ngata'anga mo'ui lelei. Hū Lelei ki Tu'a: Lue mavahe mei he ngaahi me'a ta'emalu pea kumi ha poupou mei he kakai lalahi. Langa ha Ngaahi 'Ekitiviti Mo'ui Lelei: Palanisi 'a e taimi 'o e sikulini mo e mohe, va'inga 'i tu'a, mo e ngaahi kaume'a 'i tu'a he 'initaneti.	'Ilo ki he Topuva'e Fakakomipiutá: Fakamanatu ki ho'o tamasi'i ko e taimi pe 'oku post ai ha me'a, 'oku tu'uloa ia. Tauhi 'o e Fakapulipulí: Ako'i ho'o tamasi'i ke ne ngaue'aki 'a e ngaahi lea fufuu malohi pea tauhi 'a e ngaahi fakamatala fakapulipuli. Fakakaukau Kimu'a Peá Ke Toki Vahevahé: Fakamanatu ange ko e forward, lekooti, pe like 'a e ngaahi post fakatu'utamaki ko e founga ia 'o e houtamaki.	Poupou'i 'a e Ngaahi Fili Fakapotopoto: Fakalotolahi'i ho'o tamasi'i ke falala ki he'ene ngaahi 'ongo'i pea fakamanatu ange 'oku ke 'i ai ke poupou'i ia. Toe vakai'i Fakataha e App: Fakapapau'i pe ko e ha 'a e ngaahi polokalama fakasosiale 'oku fe'unga mo ho'o tama. Kau fakataha: Kau ki he ngaahi me'a 'oku hoko 'i he ako'anga pea fetu'utaki mo e kau faiako mo e kau ngaue.
Ako'i 'a e ngaahi vā fetu'utaki malu mo poupou' mo e founga ke fehu'aki ai 'i he ngaahi faingata'a fakasōsialé (hangē ko e mītia fakasōsialé).		

Ki he Fānau 'i he Kalasi 9-12
Fiema'u Fakatupulaki: Langa-Poto he Toenga Mo'ui

Ngaahi Taukei 'e Lava ke Ako'i 'e he Mātu'á	Ngaahi Tokoni 'i he 'Initaneti ki Ho'o Tamasi'i	Me'a 'e Lava ke Fai 'e he Ngaahi Mātu'á
Kau Fakataha: Kumi ha ngaahi founga lelei ke tokoni ki honau ako'anga mo e komiuniti. Taukapo: Lea ma'anautolu mo e ni'ihī kehe 'i ha founga malu mo faka'apa'apa. 'Ilo'i 'a e Taimi ke Kau Ai: 'Ilo'i 'a e taimi 'oku malu ai ke fakafepaki'i ha me'a pea mo e taimi 'oku sai ange ai ke mavahe mei ai.	Tomu'a Vakai'i Peá Toki Vahevahé: Fakapapau'i ngaahi ma'u'anga fakamatala, vakai'i 'a e ngaahi 'aho, mo e fehu'i 'a e me'a ko ia kimu'a pea toki tuku atu. 'Ilo'i ho Fatongia: Mahino 'e lava he ngaahi pousi, ngaahi fakamatala, mo e sai'ia 'e lava ke takiekina ai ha ni'ihī kehe. Faka'ehi'ehi mei hono fakama'ofa 'o e fakatu'utamaki, ngaahi luma, pe fakamatala loi.	Fakafaingofua 'a e Kumi Tokoni: Fakamanatu ki ho'o fanau 'oku malava ke fie ma'u 'e he tokotaha kotoa pē ha poupoui. 'Okú 'ikai fiema'u ke nau tokanga'i tokotaha pē ha ngaahi tu'unga faingata'á. Alea'i Fakataha 'a e Ngaahi Tu'utu'uni Fakatekinolosia: Ngaue fakataha ki he ngaahi fakahinohino pea fakamatala'i 'a e 'uhinga 'oku nau mahu'inga ai. Talanoa Fekau'aki mo e Kaha'u: Laulea ki he founga 'e lava ke uesia ai 'e he ngaahi fili he 'apiako, 'initaneti, pe 'i he tokotaha tonu 'a e 'univesiti, ngaue, mo e ongoongo taimi loloa.
Fakaivia kinautolu ke nau fai ha ngaahi fili fakapotopoto mo kumi tokoni 'i he ngaahi tukunga 'oku 'ikai malu pe puputu'u.		

Ma'u'anga Fakamatala(s): U.S. Senitā ki hono Pule'i mo e Ta'ofi 'o e Ngaahi Mahakí. Houtamaki (2024); 'Ekitiviti Ako 'a e Potungaue Malu'i 'a U.S. Fakatokanga mo Faka'ehi'ehi mei he Houtamaki: (Ma'ae Matu'a (n.d.); Senita ki he Ngaahi 'Apiako Malu. Ko e Me'a 'oku Totonu ke 'Ilo 'e he Mātu'a Kotoa pē Fekau'aki mo e Houtamaki (2024); Senita Fekumi ki he Houtamaki Faka'ilekitulonika. Ngaahi ma'u'anga tokoni 'a e mātu'á (n.d.)

Ko e hā 'oku totonu ke u fai kapau na'e hoko ha houtamaki ki he 'eku tamá?

Fakapapau'i 'oku sai pē ho'o tamá. Talanoa mo ho'o tamá pea tokoni'i ia ke ne ongo'i malu. Kapau 'oku 'i ai ha fakatu'utamaki fakavavevave, tā ki he 911.

Tānaki ha fakamatala ki he lahi taha 'e ala lavá. Fakatohi ha ngaahi screenshot, vitio, pe kau fakamo'oni (ko hai/ko e ha/ko e taimi/fe).

Lipooti 'a e me'a na'e hokó. 'E lava ke ke lipooti ha me'a 'oku hoko 'i ha taha 'o e ngaahi founa ko 'eni:

- Ta pe 'imeili hangatonu ki he puleakó pe tokotaha kuo fili.
- Faile ha launga Vahe 19 'o ngāue'aki 'a e foomu (<https://bit.ly/HIDOE-Ch19Form>).
- Faka'aonga'i 'a e **Lea he taimi ni (Speak Now)** app lipooti 'ikai fakahaa'i hono hingo (<https://bit.ly/HIDOE-Speak-Now>).

Vahevahe 'a e ngaahi mo'oni'i me'a, hingo ho'o tama, maaka, pea 'eke pe ko hai te ne muimui'i. Lipooti 'a e tō'onga faihia ki ho'o potungāue polisi fakavahefenuá.

Hoa ngaue mo e 'apiako. Tauhi ho fetu'utaki mo e 'apiako pea ngaue fakataha ke 'ilo'i 'a e me'a 'oku fiema'u 'e ho'o tama ke malu.

Muimui'i mo poupou'i ho'o tamá. Fakamanatu ki ho'o tamasi'i ke ne ngaue'aki 'a e ngaahi founa ko e Tu'u, Lue, Talanoa'i ngaahi founa, Talanoa.

Ngaahi Ma'u'anga Tokoni mo e Ngaahi Fakamatala

Uepisaiti 'Anitai-Houtamaki

Ngaahi Tu'utu'uni Fakapule 'o Hawaii Vahe 19, Lea he taimini ni (Speak Now) app, ngaahi polosii mo e ngaahi founa ke lipooti 'a e houtamaki fakamamahi

<https://bit.ly/HIDOE-AntiBullying>

Va'a Totonu Fakasivile mo e Tauhi Lao

Ngaahi lao fakafederal mo fakasiteiti, mo e ngaahi ma'u'anga tokoni 'a e Potungāue ki he ngaahi polosii 'apiako mo e ngaahi polosii fakapule 'o e Totonu Fakasivile

<https://bit.ly/HIDOE-CRCB>

Uepisaiti 'I Heni ke Tokoni

Ngaahi ma'u'anga tokoni ta'etotongi mo poupou ki he ngaahi famili hange ko e ako'i 'o e matu'a mo e poupou taha ki-he-taha

<https://heretohelphidoe.com>

Ngaahi Ma'u'anga Tokoni 'i he 'Initaneti

Ngaahi ma'u'anga fakamatala fakafonua mo fakasiteiti ke poupou'i 'aki e ngaahi fāmilí

<https://bit.ly/HIDOE-BP-ParentResources>

988 'oku ne 'oatu 'a e poupou 24/7 ki he mo'ui lelei faka'atamai, faka'aonga'i 'o e faito'o konatapu, mo e lahi ange. Fetu'utaki, telefoni, pe talanoa ki he 988.

Kapau 'oku 'i ha tu'unga fakatu'utamaki fakavavevave ho'o tamá, tā ki he 911.

Fakamalo ko ho'o tokoni mai ke malu hotau ngaahi 'apiako mo e ngaahi komiuniti ke lava 'o tupulaki 'a e fanau ako kotoa pe 'i ha 'ataakai ako lelei.